Домашні завдання з української мови та літератури, зарубіжної літератури, основ здоров'я 5-Б класу

Розклад уроків / домашніх завдань для учнів 5-Б класу

на тиждень 06.04 – 10.04.2020р

День тижня/ число	**Предмет**	**Тема** Підручники: набрати в Googl **електронні версії підручників для 5 класу.**	**Домашні завдання**	
			Яке домашнє завдання? **Протягом тижня фонетична зарядка на звук [К]**	**Виконати і здати д/з** **(Число і час)**
Пн. 06.04	Українська мова №1	Звертання.	Сторінка 167 читати правило, відповідати на запитання Вправи: 451 усно-письмово	До 09.04
	Українська література №1	Т. Г. Шевченко. Оповідання «Дитинство Тараса» Степана Васильченка.	Читати сторінки 187-191, відповідати на запитання 1-5.	До 09.04
Вт. 07.04	Українська мова №2	Велике релігійне свято Благовіщення		
	Зарубіжна література			
Ср. 08.04	Українська література №2	Т. Г. Шевченко. Оповідання «Дитинство Тараса»	Читати сторінки 187-194, відповідати на запитання 1-10.	До 09.04
	Основи здоров'я	Сам (-а) вдома. Повторення	Сторінки 137- 138 читати. Скласти 3-4 речення, типу «можна і не можна»: Якщо стукають у двері я позву маму, а не буду бігти відчиняти двері.	До 09.04
Чт. 09.04	Українська мова №3	Звертання	Вправа 455 письмово, вправа466 усно. Вправа 467 усно – написати лист.	Здати всі роботи
Пт. 10.04	Українська мова	Твір-опис, в якому є звертання.	Написати твір-опис «Моя улюблена тваринка»	**Борги** (з 9.00 до 12.00)
	Українська література			

§ 57. ЗВЕРТАННЯ

Про слова, які називають того, до кого звертаємося, а також про те, як ці слова виділяємо на письмі та в усному мовленні

ПРИГАДАЙМО. Що таке звертання?

449 А. Прочитайте речення.

1. **Дідусю**, а коли ти мене на полювання візьмеш? *(Остап Вишня).*
2. Люблю я, **Києве**, тебе в ранковий час... *(М. Упеник).*
3. Понеси мене на крилах, **радосте моя** *(В. Симоненко).*

Б. Зверніть увагу, де стоять виділені слова-звертання – на початку, у середині чи в кінці речення.

В. Сформулюйте правила вживання розділових знаків у реченнях із звертаннями.

Поняття звертання

Звертання – це слово або сполучення слів, що називає того, до кого звертаються. Звертання виражаємо іменником у формі **кличного** відмінка. НАПРИКЛАД: *1. **Сергію**, візьми яблуко. 2. **Сестричко**, підійди до вікна.* Звертання не є членом речення.

Інтонація

В усному мовленні звертання виділяємо паузами.

Види за будовою

Види звертань

ПОШИРЕНЕ	НЕПОШИРЕНЕ
складається з двох і більше слів: *рідна мово, земле моя*	складається з одного слова: *мово, земле*

450 І. Підготуйтеся до виразного читання тексту. Знайдіть звертання, поміркуйте, з якою інтонацією ви їх читатимете. Поширеними чи непоширеними вони є? Чи є в тексті окличні речення? У чому особливість їхнього інтонування?

Яке чудове твоє вологе повітря, березнева ноче! Неначе здоров'я ллється в груди, очищає розбухлу голову од нестерпного болю і спеки.

Яка чудодійна ти, водо студена! Ніколи в житті ти не була такою доброю і живущою *(М. Стельмах).*

ІІ. Прочитайте текст уголос, дотримуючи правильної інтонації.

Розділові знаки

На письмі звертання виділяємо **комами**. Звертання, яке стоїть у середині речення, виділяємо комами з обох боків. Після звертання, яке стоїть на початку речення і яке вимовляємо з окличною інтонацією, ставимо **знак оклику**, а наступне слово пишемо з великої букви.

НАПРИКЛАД: *1. **Мамо**, хочеш, я намалюю тобі сад? 2. **Діти**! Зберіть усі папірці й спаліть їх.*

Українська мова 5 клас

Тема : **Звертання.**

Непоширені і поширені звертання.

Розділові знаки при звертанні.

1. **Що таке звертання?**

Звертання – це слово або сполучення слів, що називає того, до кого звертаються.

2. **Якою частиною мови виражається звертання?**

Звертання виражається іменником у формі кличного відмінка.

3. Наприклад: (підкреслені слова та сполучення слів є звертаннями).

Читай і думай , де стоїть звертання в реченні і які розділові знаки.

- Ярославе, напиши речення в зошиті.
- Розкажи мені про кролика, Костянтине.
- Еміліє, виконуй домашні завдання.
- Розкажи мені, Віталіє, про папугу.
- Богдане, про яку тварину ми з тобою говорили?
- Сергійко, напиши в зошиті 10 (десять) речень.
- Давиде, розкажи мені про свого кота.
- Вікторіє! Ти найбільше виконала домашніх завдань.
- Напиши в зошиті, Станіславе, твір про свого кота.
- Геннадію, напиши твір в зошиті про свою тваринку.
- Мої любі діти! Ви – великі молодці!

В останньому реченні звертання – поширене (декілька слів).

4. **Де може стояти (бути) звертання в реченні?**

- Звертання може бути на початку речення.
- Звертання може бути в середині речення.
- Звертання може бути в кінці речення.

5. **Як на письмі виділяємо звертання?**

- На письмі звертання виділяємо комами.
- Якщо звертання у середині речення, то з обох боків виділяємо комами.
- Якщо звертання на початку речення, то кому ставимо після звертання.
- Якщо звертання у кінці речення, то кому ставимо перед звертанням.
- Якщо звертання на початку речення і вимовляється з окличною інтонацією, то ставимо знак оклику, а наступне речення пишеться з великої букви.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Займенники ***ти, ви*** не є звертаннями.

451 І. Спишіть речення, виділяючи звертання розділовими знаками. Чи є звертаннями виділені слова? Прочитайте речення вголос із правильною інтонацією.

1. Скажи ж мені Дніпре які вітровії все кличуть тебе крізь степи і гаї!.. *(М. Вінграновський).* 2. **Ти** ж дивися Тарасику не бігай від діда *(О. Іваненко).* 3. Не плачте мамо не треба, і **ви** не журіться тату *(А. Малишко).* 4. Не стелись тумане не шуміть тополі *(В. Сосюра).* 5. Розпрягайте хлопці коні та лягайте спочивать *(Нар. творчість).* 6. Кораблі Шикуйтесь до походу! *(В. Симоненко).*

ІІ. Підкресліть в останньому реченні головні та другорядні члени.

452 І. Перебудуйте усно речення так, щоб підмети в них стали звертаннями. У якому реченні звертання буде поширеним?

ЗРАЗОК. *Українці змалечку вивчають рідну мову. Українці, змалечку вивчайте рідну мову.*

1. Оленка не забуває допомагати своїй мамі. 2. Розганяє хмари вітер. 3. Зачарувала пісня мою душу. 4. Музика рідного краю летить хвилями Дніпра.

ІІ. Запишіть подані й утворені речення. Підкресліть граматичні основи. Порівняйте речення за такими критеріями: а) вид за метою висловлення; б) склад граматичної основи; в) розділові знаки.

453 **ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ.** Уявіть, що ви зустрілися зі своїм однокласником (однокласницею) після канікул. Складіть разом і розіграйте за особами діалог на тему «Зустріч після канікул». Використайте в діалозі щонайменше два звертання.

454 Складіть текст вітальної листівки з нагоди Дня матері з використанням звертань.

455 І. Знайдіть звертання та з'ясуйте, які з них поширені (розділові знаки пропущено). Спишіть, розставляючи потрібні розділові знаки.

1. Благослови мене рідна земле як мати в дорогу *(М. Ткач).* 2. Привіт тобі зелений саду! *(Олександр Олесь).* 3. Не сумуй вербо моя похила що багряним листям одшуміла осені пора *(В. Сосюра).* 4. Горнусь до тебе Україно *(М. Бакай).* 5. Мужай прекрасна наша мово серед прекрасних братніх мов *(М. Рильський).* 6. Спасибі земле за твої щедроти! *(Л. Костенко).*

ІІ. Складіть і запишіть спонукальне речення з поширеним звертанням.

456 Виконайте завдання одного з варіантів.

ВАРІАНТ А. Складіть і запишіть три речення, у яких ви запитуєте про що-небудь знайомих, повідомляєте про що-небудь або спонукаєте до виконання певної дії. Використайте звертання і слова ввічливості.

ВАРІАНТ Б. Складіть і запишіть текст повідомлення для бабусі або дідуся (вони живуть в іншому місті) про те, що ваша молодша сестра їде до них на канікули. Використайте звертання.

Вправа 451.

1. Прочитай уважно речення. Думай, яке слово чи сполучення слів є звертанням.
2. Запиши речення і розстав розділові знаки.

……..

3. У 6 (шостому) реченні підкреслити головні та другорядні члени речення.

Що? Що зробіть? Як? З якою метою?
Кораблі! Шикуйтесь до походу!

Міркуємо:

Слово **кораблі** – це іменник. До кораблів звертаються, називають їх, але кораблі нічого не роблять – значить це слово не підмет.
Це слово просто звертання.
Звертання не є членом речення, значить слово кораблі я не підкреслюю.

Слово **шикуйтесь** – це дієслово. Це слово наказує кораблям виконувати дію – шикуватись (строится - російською мовою), а значить щось робити. Це слово – присудок. Присудок підкреслюємо …..(двома) лініями.

Сполучення слів до походу – це сполучення двох слів: прийменника і іменника. До чого – до походу. Але в реченні від слова шикуйтесь – до слів до походу- запитання – Як? Навіщо? З якою метою? (це обставина).
Тому сполучення слів до походу ми підкреслюємо як обставину _._._._

Правило пригадуємо:

<u>Головні члени речення</u> – **підмет**(хто? що?)
присудок (що робить? що зробить?)

<u>Другорядні члени речення</u> – **додаток** (запитання відмінків)
кого? чого? кому? чому? ким? чим? …

означення який? яка? яке? які?
чий? чия? чиє? чиї?

обставина - де? куди? звідки? навіщо? (з якою метою?) чому? коли? як?...

Вправа 455. (письмово)

……

466 І. Прочитайте речення. Обґрунтуйте вживання розділових знаків.

1. Вересень уже запалив осінні вогнища в лісах і дібровах *(І. Цюпа)*. 2. Вечір висипав зорі на чорнющого неба чоло *(В. Гужва)*. 3. Без упину, без утоми, в бурі, в громі, в льодоламі, з-під зимової кори міцно вирвавсь Дніпр старий! *(Г. Чупринка)*. 4. Ми полюбили і гомін вулиці, і тишу Дніпра, і хащі лісу *(В. Іваненко)*. 5. Ми ходили в поле зранку: я, Богданчик і Оксанка *(М. Щербак)*. 6. Сплять і лошата, і мальви, і корови, і бджоли, і оси *(Л. Костенко)*.

ІІ. Виконайте усно синтаксичний розбір речень. Розбір двох з них запишіть.

Урок розвитку мовлення

§ 59. ЛИСТ

467 Прочитайте гумореску. Про що в ній розповідається? Який висновок ми можемо зробити для себе із цього твору?

ЯК ВАСИЛЬКО «ВІДПОЧИВСЯ»

Писав із табору Василько:
«Нових у мене друзів стільки!
Я, мамо, добре відпочився!
І опилсинів тут наївся!
І накупався, як ніколи!..
Пеши... Вітаїм... Я й Мекола».
А мама так йому писала:
«Без тебе дома скучно стало...
Але тобі на користь море,
І ми зустрінемося скоро...
Ти молодець, що «відпочився»,–
Коли б ще й грамоти навчився!»

Г. Бойко

Лист

Лист – один із засобів спілкування між людьми, особливий вид творчості.

Структура листа:

- звертання до того, кому адресовано лист
- основний зміст листа
- побажання, прощання
- прізвище, ім'я того, хто написав
- дата

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Того, кому призначено лист, називають **адресатом**.

Вправа 466 - 467 (усно)

……..

Запитання до вправи 467 (усно):

1. Що таке лист?
2. Яка структура листа?

Завдання (письмово)

Написати мені листа, подрузі, бабусі…..

……..

Завдання РСС

Написати твір-опис.

Моя улюблена тваринка.

……

Українська література 5 клас

Оповідання «Дитинство Тараса»
Степана Васильченка.

РІДНА УКРАЇНА. СВІТ ПРИРОДИ

ТАРАС ШЕВЧЕНКО
(1814–1861)

Тарас Шевченко — видатний український письменник. Його поетична творчість вплинула на хід історії України. Він народився кріпаком (іншими словами — рабом), але знайшов у собі сили піднятися з колін і повести за собою весь народ. За це Україна йому вдячна. З творами, у яких поет своїм палким словом закликав український народ до волі, ви ознайомитеся в 9 класі.

Т. Шевченко — майстер у написанні віршів з українськими пейзажами. І не випадково, адже він ще й талановитий художник. Саме поезії про красу природи України й людини в ній ви згодом прочитаєте. А тепер уявіть, що ви перенеслися на двісті років назад на Черкащину — край, у якому народився Т. Шевченко. Якими були перші кроки видатного поета? Письменник С. Васильченко написав про це оповідання «У бур'янах». Прочитайте його.

Степан Васильченко

У БУР'ЯНАХ

Оповідання
(Скорочено)
(З повісті «Широкий шлях»)

I

Життя нашого поета таке дивне, що, слухаючи про нього, можна було б сказати, що це — легенда, коли б усе те діялося не перед нашими очима. Мені хотілось і почати повість про поета, як починаються казки.

За широкими морями, за лісами дрімучими, ще й за горами кам'яними не в нашій, а далекій стороні був колись веселий край, розкішний, багатий, заворожений злими людьми, поневолений двома неволями. Одна неволя — панська, друга — царська. І жили там рабами в тяжкій чужій роботі заворожені в неволю люди. Світ їм було зав'язано, говорити — заказано, ходили німі... (...)

Року 1814, з 26 на 27 лютого старого стилю[1], темної ночі, перед світом у селі Моринцях на Звенигородщині, у хаті Григорія Шевченка, кріпака пана Енгельгардта, блиснув у вікні єдиний на все село вогник: народилася нова панові кріпацька душа, а Україні — її видатний співець — Тарас Шевченко.

Про ці родини сестра поетова Катерина, яка була тоді маленькою дівчинкою, вирісши, розповідала, кажуть, так.

Прокинулася вона серед ночі на полу й побачила в хаті таємничу картину. Над піччю, на комині, горів каганець. На печі стогнала мати. Щось квилило сердито й нетерпляче. Якась стара жінка стояла на припічку й полоскалася з чимось у ночовках, що стояли на печі. Батько сидів на прилавку й гомонів із бабою. І було чудно те, що, незважаючи на стогін матері й на той невідомий пронизливий деручий крик, розмова в батька з бабою була спокійна, навіть радісна.

Катерина схопилась і сіла.

— Що воно таке?

— Прокинулася? — одказала баба. — Буде тобі забавка — будеш мати, кого глядіти... — Пояснює: — Знайшли тобі в коноплях братика.

Обізвався батько:

— Уже кому-кому, а Катрі буде з ним роботи. Хоче не хоче — буде за няньку.

«Еге! — догадалася Катря. — Це ж у нас дитина знайшлася».

Батько був веселий, подавав бабі то те, то друге, жартував, допитувався, щоб долю народженому загадала. Баба завжди до цього — з охотою. Тепер чогось одмовчується... Яка вже буде — така й буде, ми не обміняємо. Аж ось заляскало щось палицею у двері, аж мати кинулась і застогнала: «Кожний день стукає, а ніяк не звикну». Калатає, аж в ушах лящить, кричить: «Григор — на тік молотить, Катря — до пані прясти (мати — теж Катря). Зараз, бо світає».

[1] *Старий стиль* — календар, яким користувалися за часів Т. Шевченка; відстає від сучасного календаря на 13 днів.

Панський десятник.

— Сьогодні в мене свято — сина Бог послав, не можу кинути породіллю з малими дітьми в хаті, — одгукується з хати Григор.

— Не моє діло, панові будеш казати. Ну, швидко, а то прогул писатиму.

Мати напружилася, перестала стогнати. Слабим голосом:

— Іди, Григоре, а то все одно не подарує; та ще й знову припише. Іди — я вже сама якось до вечора перебуду.

— Хоч би ж було поснідати чим. — Знову залящало у двері. — Зараз. — Кусок хліба зі столу — у кишеню, шапку на голову, з хати.

А той стукає, а той стукає...

Мати:

— Кат би тебе попостукав.

Мати почала якось болісно стогнати. Крізь стогін, помовчавши, проказала гірко:

— Бодай уже ті діти не плодилися, що мають рости в неволі.

Баба розважала:

— Не можна так казати, дочко, — гріх. Може, доля якраз талан[1] твоїй дитині готує, — додає таємниче.

— Нам усім — один талан: і дідові, і батькові, і дитині — довічне панське ярмо, — закашляла.

— А ти не клич на дитину недолю та он послухай, що я тобі буду казати, — промовила баба таємниче. Далі почала розказувати: — У нас, у бабів, є така прикмета, що коли перше, ніж зайти до породільниці в хату, та заглянути знадвору у вікно, то в хаті побачиш долю народженого. Коли я заглянула у ваше вікно, то аж обімліла. Скільки я бабую — не доводилося бачити такого. Не знаю, чи й казати.

Баба зиркнула на дівчинку й замовкла. Мати до малої:

— А ти не дослухайся, Катре, спи! — Далі мати й стогнати перестала: — І що ж ви, бабусю, побачили?

Баба стишила голос:

— А побачила я: сидить за столом повно всякого панства, а поміж панством — мужик стоїть, вичитує щось із паперів. А вони на нього кулаками махають, а підійти бояться. Коли це, де не візьмися, щось таке, як цар у короні, та як не схопляться з тим мужиком за барки: той за груди, а той за шию... Я кажу, так і обімліла, і дивитися далі побоялася... Та бач, що виходить: виросте твій син неабияка людина — буде змагатися з панами та царями... А за що — сама догадайся. Кажуть же, що народиться такий, що волю в панів одніме... Хто знає — може, це й він.

[1] *Талан* — життєвий шлях.

Право для безоплатного розміщення підручника в мережі Інтернет має

— Волю? Мій синочку! Рости ж та набирайся сили.

— Оце я тобі кажу, Катре, а ти щоб про це нікому ні слова, бо довідаються, борони Боже, пани — і вирости не дадуть — зі світу зживуть.

Далі до дівчинки:

— Чи ти чула, Катре, що я казала?

Мала Катря прикинулася, що спить.

II

Минає рік. Батько й мати на панщині. Катерина, сама ще не доросла, зв'язана з малим Тарасом, як ланцюгами: сповивала, колихала, пісень співала, запихала дитячий плач куклою[1], по кутку[2] носилася з ним, як із цяцькою. Проте сама нянька ще дитина — хочеться з подругами в баштана на шляху погуляти, побігати у ворона[3], у квача[4]. Посадить малого на вигоні, у ромашках, у ту ямку, що вирили хлопці, граючи в дуки[5], накаже, посварившись пучкою: «Сиди ж мені й не вилазь, поки не прийду». Вітром майнула до гурту, де аж куріла гульня, — про хлопця забула зразу. І сидить воно саме-самісіньке, як одірваний од гілки листочок, спозирає синє небо, зграї на ньому галок... Сонце гріє, ромашки пахнуть, аж чхається — хороше, як у купелі. І маленьке замахає до сонця ручками, засміється, загуцає, мов до сонця летіти хоче на руці або саме сонце його витягає з пахучих бур'янів. (...)

Ф. Красицький. Селянська дівчина біля тину

Катря, щира його нянька, теж за щирою гульнею на шляху згадала про малого тільки тоді, як з поля показалася череда. Одкрила широко очі, ляснула в долоні: «А де ж моя дитина?» Насилу пригадала. Вітром полетіла в ромашки до дуки: сидить. Уже й сліз йому немає — мовчить. Лише очиці набрякли від сліз і все личко вивожене в сльози. Тільки побачило над бур'янами голову Катрі — де ті й сльози взялися, — як ручаї. Зраділо! З пла-

[1] *Кукла* — загорнутий у ганчірку жований хліб, який використовували для заспокоювання дітей замість соски.

[2] *Куток* — частина села.

[3] *Ворон* — гра, що відтворює напад ворона на курчат, яких захищає квочка.

[4] *Квач* — дитяча гра, у якій потрібно влучити м'ячем у того, хто тікає, або, догнавши його, торкнутися рукою.

[5] *Дуки* — відома в ті часи дитяча гра.

чем, з докором, із жалем викидає рученята до неї. Мов крилами перелетіло з осоружної дуки Катрі на руки.

— Моє маленьке! Скучив? — Катря жагуче, з пристрастю тулить його до себе, картаючи себе докорами й зарікаючись, що вона більше ніколи-ніколи не буде кидати дитину на вулиці. Не в перший раз. — Їстоньки хочеш? — Знаходить житнього хліба, жовану куклу, нашвидку підковує її, пхає дитині в рот. Дитина зі звірячою жадобою починає ту осоружну куклу жувати, ссати, тіпати, щось мимрячи невиразне й погрожуючи комусь головою. Катря пильно, допитливо дивиться дитині в вічі — вона одна розуміє її мову. — (...) Ось сонечко зайде, пан пустить маму додому кулешику варити, Тарасика годувати. Ну, співай за мною, Тарасику, — починає сама наспівувати:

А вже сонечко за вербами,
Пусти нас, пане, хоч із ребрами.

А сонечко теж каже йому про маму, жартує з малим, захиляючись за верби. Грається з ним чисто так, як, буває, мама: одкриє очі — ку-ку! Знову закриє — нема…

Таке ж радісне, тепле, червоне. (...)

III

Минає рік, і два, і п'ять років... Росте Тарас Шевченко. Тільки зіп'явся на ноги, почалося те дитяче бурлакування. Батьки — на панщині, брат десь пастушить, сестра — на городі, а ти, Тарасе, куди хочеш — скрізь тобі шляхи відкриті: на леваду, до ставу, за село до млина, у той сад густий та темний, за сад на могилу... А бур'яни несходимі... Залізе — до вечора не вибереться... І мандрує мала людина по світу з ранку до вечора, дива всякі на ньому споглядає, розуму набирається.

Вийде з бур'янів на поле, як Кармелюк із лісу, дивиться, як сонце заходить, як легенька хмарка із золотими крайками закриває його своїми червоними полами. І здається малому, що там — край світу. Там сонце спати лягає. Як мати вечорами у свято: скидає з шиї дороге намисто, у скриню ховає червону хустку, плахту.

А надворі й темніє... (...)

Після першого жаркого квітневого дня плинув теплий, тихий вітер. Над хатою зійшла вечірня зоря, заграла золотом в яблуневому цвіті, тихим, рожевим, у білій на стіні глині. Уперше по весні білоголова Шевченкова родина розташувалася вечеряти під яблунею надворі. Чуби в усіх — як убілений льон, очі — як квітки льону — сині. Тільки мати чорнява, з карими очима. Невесела вечеря — зморений батько свариться, мати заклопотана, зажурена, змарніла, їсть як не їсть.

Дочка Катерина стоїть, спиною спершись на яблуню, задумана, заплакана, ложки в руки не брала. Заходить звичаєм погомоніти перед сном сусід і дивується:

— Це тільки вечеряєте? Що так пізно?

— Та нам такий оце клопіт, що й вечеря не радує: хлопець десь дівся, — мати розповідає. — Зранку як пішло, то оце й досі немає: бігали й до ставка, і до греблі, усі бур'яни обшукали — як у воду впав.

— Догляділи! — сердито буркнув батько.

Катерина враз опустила вниз сині винуваті очі.

— Нічого, знайдеться, — розважив сусід, — може, заснув десь у бур'яні. Проспиться — прийде. — І починає звичайні свої балачки: про панські звичаї, про золоту грамоту. Слухають в'яло, без охоти, тільки поблизу що шелесне, усі так і кинуться: чи не хлопець? Пройшли останні за плугами плугатарі, гурти дівчат із серпами. Осів тихий, зоряний вечір.

— Ну й де б їй дітися, вражій дитині, — не слухаючи сусідових балачок, тихо, з нудьгою казала мати. — Вечеряй, Катре, і підемо шукати знову.

Зарипіли десь вози, як у релі[1]. Багато, мов з ярмарку.

— Що воно?

Раптом коло самого села луною вдарила в усі кутки багатоголоса, урочиста, хвилююча пісня:

Вози риплять,
А ярма бряжчать,
А воли ремигають,
А попереду отаман
У сопілочку грає.

Усі забули на часину про хлопця, заворушилися.

— Чумаки!

У селі бігли з дворів назустріч чумакам дівчата, діти, поважні діди з палицями. Тільки й чуть було:

— Чумаки! Чумаки!

Сусіди почали вгадувати — звідки, аж поки чумаки замовкли. Аж ось Катря підняла вгору голову й крикнула радісно:

— А ось і наш волоцюга!

Усі повернулися в один бік. За перелазом біліла сорочка й блищали сині Тарасові очі. Без шапки, босий. Лице взялося смагою — темне, як головешка, а на тій головешці білий чуб, як льон.

Стоїть, не наважується йти до гурту.

[1] *Релі* (діалект.) — тут: гойдалка.

Хмарні обличчя в усіх одразу просяяли.

— Де це ти був?

— Де тебе носило й досі?

— Де ти волочився?

Стоїть, мовчить. Оглядає свою хату — не впізнає, ніби після довгої кругосвітньої мандрівки.

— Де ж ти був оце — питаю? Чому не кажеш? — почав суворо батько.

Хлопець промовив стиха:

— Був у полі та заблудив.

— Бачили таке?

— Хто ж тебе привіз додому?

— Чумаки!

— Хто? — Усі стовпилися коло хлопця.

Хлопець розповів:

— Стрінувся з чумаками, питають: «Куди йдеш? Мандруєш?» Я кажу: «У Кирилівку». А вони й кажуть: «Це ти йдеш у Моринці, а в Кирилівку треба назад. Сідай з нами, довеземо». Та й посадили мене на віз. Дали мені батіг волів поганяти...

— Бачили такого? Чумакувати надумав уже!

— І як воно згадало, що з Кирилівки?

— Я ж казав, що знайдеться, — обізвався сусід. — Такий лобатий не пропаде.

— Ну, почумакував, тепер бери ложку та сідай вечеряти, — сказав батько.

Хлопець тільки того й дожидав.

— Ну, чого ж тебе понесло в поле? Чого? — допитувалася мати.

Мовчить і сьорбає з ложки, аж луна йде. Мати кивнула на нього батькові:

— Як мотає! Наче три дні не їв.

Розмова між дорослими пожвавішала. По вечері мати постелила дітям на горбку коло сіней. Полягали. Тарас — у середину, з одного боку — Катря, з іншого — Микита. Мати сіла коло них. Сусіди посідали на призьбі, запалили люльки, вернулися до своєї розмови. Тарас тим часом почав розповідати тихим таємничим голосом. Брат і сестра аж голови попідіймали. Крадькома прислухається мати. Далі, сміючись, до чоловіків:

— Ви послухайте, що цей волоцюга вигадує: старий того не придумає збрехати, як воно. Каже, що ходив він туди, де сонце заходить, бачив залізні стовпи, що підпирають небо, і ті ворота, куди сонце заходить на ніч, як корова в хлів. Розповідає, ніби справді сам теє бачив. Ой Тарасе, що з тебе буде?

Право для безоплатного розміщення підручника в мережі Інтернет має

— Усі на кутку кажуть, що з вашого Тараса, мабуть, щось добряще вийде, — промовив сусід.

— Що вийде? — жартом обізвався батько. — Розбіяка великий вийде — ось що! Ото чули про Кармелюка, а це другий буде такий.

— Це той, що в панів однімає та наділяє бідних?..

Починалася знову розмова про Кармелюка, що саме гримів у той час на Поділлі. У селі затихало. Чути було інколи дівочий сміх на вулиці. Коло хати й над хатою гули хрущі. Діти спали.

Як той артист, що дожидав, поки все кругом нього стихне, на все село защебетав десь поблизу соловей. (...)

1. Народження *такого, що волю в панів одніме* передбачив (передбачила)
   А батько
   Б сусід
   В баба
   Г мати

2. Малого Тараса довелося доглядати
   А матері
   Б бабі
   В батькові
   Г сестрі

3. Установіть відповідність.

Герой (героїня) твору	Слова
1 батько 2 мати 3 сусід 4 баба	А — *Не моє діло, панові будеш казати. Ну, швидко, а то прогул писатиму.* Б — *Нам усім — один талан: і дідові, і батькові, і дитині — довічне панське ярмо...* В — *Розбіяка великий вийде — ось що! Ото чули про Кармелюка, а це другий буде такий.* Г — *Та бач, що виходить: виросте тей син невбияка людина — буде змагатися з панами та царями...* Д — *Усі на кутку кажуть, що з вашого Тараса, мабуть, щось добряще вийде...*

4. Знайдіть на початку оповідання «У бур'янах» типовий для казки зачин і прочитайте його. Як ви вважаєте, чому письменник розпочинає твір з казкового зачину?
5. Як ви розумієте слова *народилася нова панові кріпацька душа*?
6. Прочитайте фрагмент, у якому Тарасового батька кличуть на панщину. Як ця сцена характеризує тодішній устрій життя селян?
7. Чому Катря не завжди була уважною з малим Тарасом? Чи можна її в цьому звинувачувати?
8. Чи бачив Тарас насправді залізні стовпи, що підпирають небо? Що це було: багата фантазія, розповідь чумаків чи, може, сон?
9. Як відгукувалися в селі про Тараса? Чи став він другим Кармелюком?

10. Чи можна дитинство Тараса вважати щасливим? Обґрунтуйте свою думку.

11. Доберіть до кожного з трьох розділів заголовок і запишіть у зошит.
12. Прочитайте за ролями уривок від слів *Заходить звичаєм погомоніти перед сном сусід і дивується…* і до кінця твору. Чим близький цей уривок до драматичного твору?

1. Вивчіть напам'ять вірш Т. Шевченка «За сонцем хмаронька пливе…».
2. Намалюйте ілюстрацію до оповідання С. Васильченка «У бур'янах», зобразивши стовпи, що підпирають небо, і ворота, куди сонце заходить на ніч *(за бажанням)*.

Теорія літератури

Ліричний твір

Оповідання С. Васильченка «У бур'янах» — епічне, як і народні перекази й казки, які ви читали в 5 класі. Нагадаємо, що драматичні твори призначені для постановки на сцені, у них розписані репліки для акторів, подані ремарки. Нещодавно ви читали драматичний твір, а саме казку Олександра Олеся «Микита Кожум'яка». Які ж особливості мають ліричні твори?

Ліричні твори переважно пишуть віршованою мовою, у них не розгортаються події, а виражаються думки, почуття, переживання людини в певних обставинах, під впливом певних подій. Отже, у ліричних творах немає сюжету, а є лише емоції та переживання, якими виражається радість, захоплення або сум, гнів. Прикладом ліричного твору є вірш Т. Шевченка «За сонцем хмаронька пливе…».

До речі…

Слово *лірика* походить з грецької мови, у якій воно означає «струнний музичний інструмент», під акомпанемент якого в Стародавній Греції виконували вірші й пісні.

* * *

За сонцем хмаронька пливе,
Червоні поли розстилає
І сонце спатоньки зове
У синє море: покриває
Рожевою пеленою,
Мов мати дитину.

Очам любо. Годиночку,
Малую годину
Ніби серце одпочине,
З Богом заговорить...
А туман, неначе ворог,
Закриває море

К. Крижицький. Вечір

І хмароньку рожевую,
І тьму за собою
Розстилає туман сивий,
І тьмою німою
Оповиє тобі душу,
Й не знаєш, де дітись,
І ждеш його, того світу,
Мов матері діти.

Теорія літератури

Засоби образної мови

Емоційності й барвистості ліричним творам додають засоби образної мови, які називають *тропами*.

Тропи — слова або вислови, що вживаються в переносному, образному значенні. До тропів (або засобів образної мови) належать гіпербола, порівняння, метафора, епітет, персоніфікація.

Персоніфікація — образний вислів, у якому ознаки людини переносяться на неживий предмет чи явище (одним словом, олюднення), наприклад: *танцюють сніжинки, спить камінь*. Ритмічне й спокійне кружляння сніжинок нагадує танець людини, тож не випадково митець у художньому творі вдається до персоніфікації *сніжинки танцюють*, він ніби оживляє, олюднює сніжинку. Або мовчазність і нерухомість каменя нагадує повний спокій людини під час сну, тому він і наділений людською властивістю спати.

Вірш Т. Шевченка «За сонцем хмаронька пливе…» побудований на персоніфікації. Майже всі дієслова-присудки в ньому персоніфіковані: *хмаронька пливе, сонце зове, серце одпочине* й *заговорить* та ін. Персоніфікація виникає на основі подібності, асоціацій, вона оживляє поезію, емоційно її наснажує.

Т. Шевченко.
Селянська родина

* * *

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають ідучи дівчата,
А матері вечерять ждуть.

Сім'я вечеря коло хати,
Вечірня зіронька встає.
Дочка вечерять подає,
А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.

Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх;
Сама заснула коло їх.
Затихло все, тільки дівчата
Та соловейко не затих.

До речі...

Вірш Т. Шевченка «Садок вишневий коло хати...» унікальний тим, що в ньому майже немає художніх засобів. Однак таке буває рідко: треба мати неймовірний талант, щоб простими словами передати красу весняного вечора й гармонію людини та природи.

1. Установіть відповідність.

Троп	Визначення
1 порівняння 2 персоніфікація 3 гіпербола	А перенесення ознак людини на неживий предмет чи явище, олюднення Б велике перебільшення рис людини, предмета чи явища з метою надання зображуваному виняткової виразності В уживання двох слів із протилежним значенням для підсилення емоційності Г зіставлення одного предмета чи явища з іншим, чимось подібним до нього

2. Персоніфікацію вжито в рядку
- А Співають ідучи дівчата, а матері вечерять ждуть.
- Б І сонце спатоньки зове у синє море... .
- В Поклала мати коло хати маленьких діточок своїх... .
- Г І ждеш його, того світу, мов матері діти.

3. Порівняння вжито в рядку
- А За сонцем хмаронька пливе, червоні поли розстилає... .
- Б Затихло все, тільки дівчата та соловейко не затих.
- В Садок вишневий коло хати, хрущі над вишнями гудуть... .
- Г А туман, неначе ворог, закриває море... .

4. Чим ліричні твори відрізняються від епічних і драматичних?
5. Що таке *тропи*? Яку роль вони відіграють у художніх творах?
6. Як ви розумієте другий рядок вірша «За сонцем хмаронька пливе...»?
7. Яким настроєм — веселим чи сумним — наповнений вірш «За сонцем хмаронька пливе...»? Чому ви так уважаєте?
8. Вірш «Садок вишневий коло хати...» чітко поділений на три частини (три строфи). Чи треба змінювати інтонацію, читаючи їх? Чому?
9. З чого можна зробити висновок, що у вірші «Садок вишневий коло хати...» зображено весну (квітень або травень)?
10. Вірш «Садок вишневий коло хати...» написаний у неволі, коли Т. Шевченко навесні в холодній та сирій камері Петербурга очікував вирок. Що, на вашу думку, могло спонукати поета написати такий ніжний та світлий вірш?

11. Знайдіть у вірші «За сонцем хмаронька пливе...» усі порівняння й випишіть їх у зошит.
12. Уважно роздивіться картину К. Крижицького «Вечір». Скажіть, чим вона близька до вірша «За сонцем хмаронька пливе...» і чим відмінна.

1. Вивчіть напам'ять вірш Т. Шевченка «Садок вишневий коло хати...».
2. Перепишіть вірш «Садок вишневий коло хати...» у зошит. Визначте рими й підкресліть їх однією та двома рисками.
3. У мережі Інтернет знайдіть картини та фотографії українських хат із вишневими садками навесні, які якнайкраще проілюструють вірш «Садок вишневий коло хати...». Підготуйте невелику мультимедійну презентацію за цими матеріалами *(за бажанням)*.